

Csevár Nóra

A kálvini hagyomány továbbélése, azaz a kálvini jog szerepe az alkotmányjog fejlődésében

The Perpetration of the Calvinist Tradition or the Role of Calvinist Law in the Development of Constitutional Law

ÖSSZEFOGLALÁS

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

A kálvini rendtartás tartalmilag túlmélt a mai értelemben vett egyházi kereteken, ugyanis az egyházi ügyintézés összhangban kell működtetni az állami törvényhozással és a közigazgatással egyaránt. A szabad egyházközségek társulására felépülő demokratikus egyházalkotmány szinte önként idézte elő a demokratikus állam létrejöttének és felépítésének koncepcióját. Ezzel magyarázható, hogy a kálvinizmus elterjedésével együtt mindenütt teret nyert az államszerződéses felfogása.

Az alkotmányeszmé megvalósulását két tényező segítette elő. Az egyik, Kálvin a törvények fontosságáról alkotott véleménye, azon belül is a hatalmat korlátozó funkciójának kialakítása. Azt az állam egyik legfontosabb feladatává

tette. A másik tényező, az egyházalkotmány megalkotása, más néven egyházi rendtartás vagy egyházi fegyelem, amelyben Kálvin „demokratizálta” az egyházi tisztségeket, illetve hivatalokat és megerősítette a világiak szerepét az egyházban.

Kulcsszavak: Kálvin János, kálvinizmus, alkotmányjog, egyházjog, demokrácia

SUMMARY

Up until the time of the bourgeois revolutions, the struggle against tyranny had always been a bread-and-butter issue. Various interpretations of the Calvinist right of objection can be found in all Calvinist philosophical theories, political works, and literature. The uprising against tyranny is referred to as a direct effect, which reshaped not only the organization of one state, but the organization of almost all of the states of Western Europe.

The regulative principle of the Calvinist order went beyond the ecclesiastical framework in today's sense, because the church administration must be operated in harmony with both the state legislation and the public administration. The democratic church constitution, which was built on the association of free parishes, almost voluntarily gave rise to the concept of

the creation and construction of a democratic state. This explains why, along with the spread of Calvinism, the concept of a state treaty gained ground everywhere. The realization of the constitutional idea was facilitated by two factors. One was Calvin's opinion on the importance of laws, including the development of their function of limiting power. He highlighted it as one of the most important tasks of the state. The other factor is the creation of the church constitution, also known as church order or church discipline, in which Calvin "democratized" church and other offices and strengthened the role of the laity in the church.

Keywords: John Calvin, Calvinism, constitutional law, church law, democracy

ELŐSZÓ

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

KÁLVIN ÉS A PROTESTANTIZMUS HATÁSA AZ ALKOTMÁNYESZME MEGVALÓSULÁSÁHOZ

A XV. század végén, a XVI. század elején jelentek meg az első olyan politikai művek, melyek a teológiától különálltak. A politikai ideológiák küzdelme még hosszú időn át a különböző egyházi tanítások egymással folytatott harcában fejeződik ki. Ez meg is magyarázza, hogy az első polgári forradalmak is a reformáció során már kialakult vallásban, a kálvinizmusban találták meg a maguk teológiáját. A reformáció politikai ideológiáját Luther alapozta meg, az egyház és az állam elválasztásának tanával. Kálvin e tant továbbfejlesztette az államhatalom

konkrét szervezett formáira, illetve a hatásköri megosztások összes szervezeti konzekvenciáit is levonta.

Vitatott kérdés, hogy vajon elősegítette-e Kálvin a politikai szabadság kibontakozását. Emil Doumergue¹ nagy gondot fordított annak kimutatására, hogy Kálvin politikai alapelvei már a „szabadság, egyenlőség, testvériség” címszavaival értelmezhetők és magyarázhatók. Az egyenlőség olyan érték, amely a demokrácia és a közösségi döntéshozatal szempontjából nélkülözhetetlen (Birkás, 2011:95). Mindemellett kifejtette, hogy a világi kormányzatra miért szükséges: „*Teljesen ugyanaz a logika, amelynek az erejével a kálvinista ember a maga dogmájából kényszerűen le kellett, hogy vezesse az egyház alkotmányát, teljesen ugyanaz a logika kényszeríti őt arra, hogy egyházából viszont vezesse le a polgári kormányzatnak alkotmányát, az állannak a formáját.*” (E. Doumergue, 1922.)

Mint fentebb említettem (Doumergue-nál) Kálvin szerint a közösségi döntéshozatal teológiai okokra vezethető vissza. Az ember bűnös és korlátozott volta miatt szükséges a kölcsönös kiigazítás, különösen a döntéshozatal, a kormányzás terén. A kölcsönös kiigazítás pedig a legjobban a közösségi döntéshozatalban érhető tetten. A különböző lelkesítő testületek tagjai egy-egy adott ülés alkalmával kölcsönösen mutatnak rá egymás hibáira. Nem csak a kölcsönös kiigazítás és ellenőrzés miatt volt erre szükség, hanem a döntéshozatal fontossága által megkövetelt bölcsesség miatt is, illetve a különböző vélemények és nézőpontok fontosak egy adott döntés meghozatalánál. Ennek következtében ezeket az elveket nem volt nehéz átültetni a világi politika színterére (Birkás, 2011:95.).

A KÁLVINIZMUS KÖZVETLEN HATÁSA A NYUGAT-EURÓPAI ÁLLAMOKBAN

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen

hatásként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

Az egyházi fegyelem több szempontból is mintául szolgált a későbbi demokratikus állami szervezet kialakításában is. Így hatott ez a későbbi alkotmányfejlődésre, s azok intézményesülésére (Szathmáry, 2018/3.):

- A kálvinizmus tanítása szerint minden ember egyenlő.
- Emiatt a feudális előjogokkal ellentétben minden tisztséget választás útján kell betölteni, ahogyan Kálvin egyházában is választással nyerte el a tisztségét a lelkipásztor.
- A kálvini egyházszervezetben nincs hierarchikus viszony.
- Az egyházközségek önálló, egymással egyenlő jogúak. Ez szolgált mintául az államszerződéses elméletének.
- A kialakuló országos szervezetek az egyházközségek papjaiból és választott világi képviselőikből álló, alulról építkező testületek, ahol nincs helye előjogoknak. Ez mutat a képviseleti demokrácia, a parlamentarizmus irányába.
- Az egyházközségek életét, a tagok fegyelmezését a választott presbitérium, mint erkölcsbíróként tevékenykedett. A korábban papi feladatot jelentő presbiteri bíraskodás a hatalmi ágak megosztása elvének lehetett az alapja.
- Azzal pedig, hogy Kálvin a polgári kormányzat egyik alappilléreként említi a törvényeket, mi több a felsőség és a nép viszonylatában a hatalom korlátozott voltára mutat rá, az alkotmányos jogállam előképének tekintendő.

Szűcs Ferenc elemzéseinek középpontjában az *Institutio* és a kálvini teológia áll. „Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra” című tanulmányában két hatást említ meg: közvetett és a közvetlen hatást. Kálvin teológiájából közvetlenül nem vezethető le a modern képviseleti demokratikus rendszer (Szűcs, 2007/4.). Emiatt szerinte a közvetett hatás a legfontosabb, amely legfőként

a nyugat európai polgári demokráciák kialakulásában játszott hatalmas szerepet. Jól működő polgári demokrácia ott létezik, ahol a kálvinista felfogást követték.

Az egyház egy körül határolható közösség, amely az isteni ígéretekre és a szentségek kiszolgáltatására köteles, ami csak egy konkrét helyi gyülekezetben valósulhat meg. Minden gyülekezet egy teljes egyház. A leírtak alapján egy politológus azt mondaná, hogy az egyházban a *szubszidiaritás* elve érvényesül.

Ennél direktebb hatását láthatjuk a *hatalomról* való tanításában. A hatalom kérdését az *Institutio* IV. fejezetében fejti ki Kálvin: a hatalom egy kézbe összpontosítása helyett annak megosztását kívánta megvalósítani. Emellett gondolt a hatalmi ágak szétválasztására is, amely az ún. *ellenérdekeltség, a nyilvánosság, és az ellenőrizhetőség elvén* alapszik. A nyilvánosság és az ellenőrizhetőség elve a korrupció is jobban korlátozható. Szűcs Ferenc foglalkozik továbbá Kálvin egyházszervezési gyakorlatával is, óva intve attól, hogy rendszerét egészében a modernkori demokrácia közvetlen előzményének tekintsük – ám a hatalommegosztás elve kétségkívül Kálvin hatása nyomán vált a demokráciák egyik alapelvevé (Fazakas, 2009:104-139).

Végezetül Szűcs Ferenc tanulmányában összegzi, hogy Kálvin le tudta győzni a humanizmus emberközpontú világlátását, mert már nem az embert helyezi a világszemlélet tengely középpontjába.

A KÁLVINIZMUS HATÁSA

Froude szerint a kálvinizmus volt az utóbbi három század politikai haladásának legfőbb forrása (Sebestyén, 2000:197). A kálvinizmus a kereszténységen belüli irányzat, amely egyfajta hatás, amely Kálvin tanainak fenntartására, illetve ezen eszmék és tanok tovább gondolásának céljával alakult ki. Ezen kálvinista mozgalomnak köszönhetően indultak el Nyugat-Európában a polgári forradalmak.

Hiszen Kálvin egyik fő tana, az *ellenállási jog* a zsarnok uralom ellen. Meglátásom szerint már Kálvin is tudatosan vélekedett eme jogkörről,

amit kiterjesztően mind a királyoknak és mind a népnek megengedett, azokkal szemben, akik „*annak dühöngését fékezik meg, aki mind külön az egyesek nyugalmát, mind az egésznek közbékeségét megzavarja, aki lázongva zavarog és aki erőszakos támadásokat és méltatlan gonoszlatteket visz véghez*”. „*Azok a háborúk, amelyeket így kezdenek el, törvényesek*” (Antal, 1910:759). A kálvinisták a Kálvin tanaiból levezethető ellenállási jogot csak a hatalmával visszaélő uralkodóval szemben gondolták érvényesíteni. Később az ellenállási jogot a kálvinisták többféleképpen és egyre modernebb formában, gondolkodásmódban fejlesztettek tovább.

A kálvinizmus által megfogalmazott célok közül néhány fontosabbat sorolok fel a következőkben:

- a törvényes uralomnak a közjót kell szolgálnia;
- modern gazdasági formák felépítése;
- világformálás feladata;
- a politikum lelkiisége;
- harc az uzorások ellen;
- testvériség, szolidáris társadalom;
- az irgalom etikája;
- kegyelemetika;
- gazdaság és banketika;
- kamatetika;
- tulajdon és közjó viszonya;
- tudomány és technika fejlődés előtérbe helyezése;
- munkaetika, szociális állam kialakítása; koldulás tilalma (Fazakas, 2009:104-139).

A kálvinizmus az egyház és az állam elkülönítésén kívül hangsúlyozza, hogy megkülönbözteti a magánembert a politikai hatalomban résztvevő, illetve a közhatalom megbízását teljesítő embertől. A kálvinizmus új alapokra helyezi az egyén és a hatalom viszonyát azzal, hogy visszavezeti az egyházat az evangéliumi tanításra. Az ember és Isten, az emberek egymás közti viszonyát újra értelmezi (a keresztyén szabadságot). Mindez az emberek közötti teljes jogegyenlőség eszméjét, az ember természetes jogainak elismerését, a demokratikus (alkotmányos) állam fogalmának a létrehozását jelentette, amely később a kálvinizmus révén a népszuverenitás elvéhez vezetett. Részese lett

a keresztyén ember a mindennapi életnek, s annak meghatározó erkölcsi alapjait fektette le (Fazakas, 2009:113).

Kálvin közvetlen és közvetett jogi hatása

Kálvin közvetlen és közvetett hatását a következő országokra nézve elemeztem: Franciaország és Svájc. Továbbá ezen országokban vizsgáltam azt is, hogy a kálvinizmusnak milyen egyház- és államtörténeti hatásai voltak, s maga a kálvinizmus miként tudott teret hódítani magának. Ezen rész elemzésével az volt a célom, hogy a kálvinizmus további egyház- és államtörténeti hatásait feltárjam. Szerettem volna látni, hogy a protestantizmus a kálvinizmus révén miként fejlődött tovább, hogyan formálta át a történelmet. Katolikusként, katolikus szemléletemnél fogva rendkívül érdekesnek tartottam, hogy a református dogma és etika milyen politikai és egyháztörténelmi „forradalmon” ment át az általam vizsgált országokban. Egyébiránt a kálvinizmus által hogyan fejlődtek ki a különböző államtani megközelítések, államformák, kormányzatok, és nem utolsósorban az alkotmányeszmé gondolata.

Rendkívül érdekesnek tartom azon elképzeléseket, hogy Nyugat-Európában milyen párhuzamokat voltak le a kálvinista dogma és az alkotmányeszmé közt, hogyan értékelték a közjog szerepét, az egyház és állam viszonyrendszerét, az egyházon belül a gyülekezet és a laikusok szerepét. Meglátásom szerint Kálvinnak és a kálvinizmusnak volt, van és lesz is mondanivalója. Úgy gondoltam a kálvinizmusnak nem csak közvetlen kihatásait tárom fel, hanem egy teljes nyugat-európai kultúr- és egyháztörténeti és államtani történelmi vonatkozásait is. Kálvinnak a polgári kormányzatról alkotott tanait követői, a kálvinizmus jeles képviselői elfogadták, elismerték és azok kiindulópontul szolgálták számukra.

Abraham Kuyper² (kálvinista) álláspontja a következő: „*A kálvinizmus, ugyanis mint világnézet, a maga eredetére nézve természetesen teljes mértékben teológiai megalapozású, de éppen olyan határozottan politikai jellegű is egyszersmind. A református ember sohasem*

elégedett meg a csendes, építő, de világkerülő kegyesség szellemével, hanem a maga keresztyénységét mindig élet- és világfelfogássá akarta kiépitve látni; tehát teológiailag és politikailag szeretett gondolkozni egyszerre, mert a kettőt egy magasabb egységben tudta látni az Isten szuverenitásának tükrében.” (Sebestyén, 2000:197)

Kuyper három szinten képzei el a kormányzást.

- A legfelsőbb szint a magisztrátus, a törvények sáfárja és őre.
- A középső szint a törvények, ahol a többség gyakorolja a hatalmat.
- Végül a harmadik szint a nép, akik a törvények alatt élnek és a többségnek engedelmessé válnak.

Theodore Béze (1519-1605) Kálvin egyik leghűségesebb tanítványa, a XVI. században egyedülállóan így vélekedett: „a népek régebbiek, mint hivatalnokaik, következésképpen egyetlen nép sem a magisztrátusért van, hanem a magisztrátus van a népért!” Egy jól működő államban a hit, erkölcs, szabad vallásgyakorlás, kultúra és a politikumnak összehangoltan kell működni; a legfontosabb pedig: az isteni törvény nem szennyezhető be (Jakab, 2009.).

Kálvin és kálvinizmus Franciaországban

A francia reformáció a legtöbbit Kálvinnak köszönheti, mivel nélküle egy kezdetleges, állandóan belső viszályokra alapozott, politikai hatalommal nem bíró és gyorsan feldarabolódó közösség maradt volna. A reformáció elterjedése jelentős mértékben függött I. Ferenc³ külpolitikájától, hiszen az 1515-ös marignanói csatát követően, a milánói hercegséget szerezte meg magának, de a Német-Római Császári címet is szeretne volna megszerezni. Emiatt a császár és a király közt 1519 és 1558 közt több háborút is folyt. Ferenc király Melanchthont, teológiai tanácsadójának hívta meg Párizsba, hogy a német protestánsok rokonszenvét megnyerje (W.Spijker, 2003:14.). Egy időben ezen eseménnyel pedig szintén a francia fővárosban a protestánsokat üldözték is, így ez a stratégiai fogás hiteltelenné vált. Ezt követően Rómához való kötődését a *Pragmatica Sanctio* (királyi

rendelet) által szentesítette, amelyet 1438-ban a francia felsőpapság el is fogadott. Az 1500-as évek elején megnőtt azon eretnekek száma, akiket – főként a protestánsok – az egyházi bíróságok elé állítottak, majd az általuk hozott ítéletnek a végrehajtását a világi hatóságokra bízta. Rendszerint máglyahalált tartalmazott az ítéletben szereplő szankció.

A reneszánsz hajnalán maga a király is hajlott a humanizmusra, a fejlődésre. Erre a vallásos humanista oldalára próbált hatni Kálvin is, mikor az *Institutio* előszavában arra hivatkozik, hogy e szellemiségben a reformációt ért vádak hamisak és alaptalanok. A francia vallásos humanizmus (Forrás: W. Spijker, 2003:16) teljesen más ütemben fejlődött, mint bármely más korabeli mozgalom. Kálvin kezdetben követte a vallási humanizmust, majd 1534-ben eltávolodott tőle, szakított Rómával és megtért. Ekkor úgy döntött, hogy elhagyja Franciaországot 1533. november második felében és önkéntes száműzetésbe ment (Forrás: A. McGrath, 1996:81).

Első genfi száműzetés után ismét Franciaország 1541-ig

Amikor Genfből Farellel együtt Kálvint száműzték, akkor 1538-1541-ig Strasbourgban élt, ahol úgy gondolta, hogy folytathatja lelkesítő és írói hivatását. Európában akkoriban Strasbourg a legnagyobb létszámú, nyüzsgő központ volt. Itt lelkipásztori és politikai tapasztalatokkal lett gazdagabb. E tájt a város reformátora Martin Bucer volt, aki által az egyházi- nemzetközi diplomáciát is megismerhette. Emellett az irodalmi munkássága szárnyalt, a legtöbb könyvét itt adta ki, többek közt az *Institutio-t* (1539), ami 1541-ben francia fordításban is megjelent, illetve ami még kiemelkedő, Pál rómaiakhoz írt levelének kommentárja. Ezen időszak alatt az eszméi itt párosultak a gyakorlati élettel.

Az 1539-es *Institutio*-ban már több ógyházi hivatkozások találhatók, amelyeknek indoklást is ad, illetve a teológiájának megvédésével (apologetikai jelleg) kapcsolatos eszmekifejtés hangvétele is megváltozott. Előszava jobban kimmunkált, újabb témák kifejtése miatt a fejezetek

száma is nőtt. A XIII-XV. fejezetben tárgyalja a keresztény szabadságot, az egyházi és a vallási kormányzás kérdéseit (W. Spijker, 2003:58).

Még 1540 júliusában strasbourgi polgárjogot szerzett és Bucer hatására, elvette az özvegy Idelette de Bure-t. Mindemellett jelentős szellemi és társadalmi elismerésre is szert tett.

Fordulópontot a francia nyelven kiadott 1541-es *Institutio* hozta meg az országban, amikor már saját anyanyelven mindenki számára elérhetővé váltak a kálvini reformok, alátámasztott érvekkel. Ekkor, 1542 júliusában a párizsi parlament azt rendelte el, hogy három napon belül minden heterodox⁴ írást, különös tekintettel az *Institutio*-ra, be kell szolgáltatni (az összes példányt) a hatóságok részére. Majd a parlament 1545 júniusában kiadott egy tiltott művekről szóló jegyzéket (a Genfben nyomtatott könyvek nagy részére is kiterjedt, mivel úgy vélte a parlament, hogy ellenmozgalmat indított ellenük a genfi reformáció), ami ellen a könyvkereskedők erőlesen fellázkodtak, hiszen akkor tönkrementek volna (a könyvek jelentős hányadát Genfben nyomtatták akkoriban). De ettől függetlenül a genfi könyvek tovább áramoltak az országba. Így tudott felvirágozni a könyvcsempészet az országban. (Ugyan ez a titkos kereskedelmi módszer az 1565-ben kezdődő vallásháború miatt már akadályozva lett, de ekkorra már Kálvin nem élt és hosszú éveken át húzódozó vallási háborúk vették kezdetüket). Októberben Genfből érkeztek farelísták (Farel követői), hogy szeretnék, ha Kálvin visszatérne Svájcba. Hosszas gyözködés után végül elment, de úgy tervezte, hogy miután rendet tesznek Bucerrel, visszatér – ez végül nem valósult meg.

Kálvin hatása halála után Franciaországban

A kálvinizmusi ideológián alapuló vallásháborúk megosztották Franciaországot politikailag, társadalmilag és területileg. A reformáció főként a dél-franciaországi nagyobb városokban terjedt el (Lyon, Orléans, Párizs, Rouen). Kálvin halálakor a francia reformátusok, a hugenották, már nagy szellemi és társadalmi súllyal bírtak az országban. Egyházi életük a genfiével

vetekedő tisztasággal fényelt s az állam ellenséges indulata csak önállóságát növelte.

A kálvini jog hatásának kialakulásában jelentős szerepet töltöttek be a francia hugenották. A kálvini jog hatása legelőször Franciaországban bontakozott ki, így ezen keresztül mutatom be, hogyan alakultak át az evangéliumi mozgalmak öntudatos szervezkedéssé, melyeket a kegyetlen állami és egyházi hatóságok próbálták megsemmisíteni (Révész, 1993:19-21).

Kálvinizmus Franciaországban

A mozgalmak, szervezkedések és végül háborúk kitörésében az országban élő hugenották – akik Kálvin halálakor nem csak szellemi, hanem társadalmi súllyal is bírtak már az országban – szerepvállalásával valósult meg. De valójában kik is a hugenották? Ezt a kifejezést használjuk a Franciaországban élt Kálvin-követőkre (réformás), valamint 1545 és 1787 közti vallási menekültekre (francois réfugiés) egyaránt (E. Gresch, 2008:64-72). A XIX. századi Németországban szilárdult meg a reformált franciákat összefoglaló hugenotta névhasználat. A hugenotta kifejezést 1561-ben az állam betiltotta, majd az 1560 és 1629 közti időszakban a reformáltak politikai mozgalmára is kibővítették, amely az államhatalomba való beavatkozás jogáért küzdött.

A hugenotta háború közel harminc éven át tartott, amely több szakaszos vallásháborúba vezetett.

A központi kormányzat meggyengülését követően 1562. januárjában kibocsátották a *saint-germain-en-laye-i* ediktumot, mely szerint nagyon szigorú feltételek mellett a kálvinisták nyilvános istentiszteletet gyakorolhattak (A. McGrath, 1995:58). Ez volt Európában az első olyan ediktum, amely két felekezet egymás melletti működését is eltűrte. Franciaország déli részein ez ellen fellázkodtak és kezdetét vette a polgári háború, ahol a politika és a vallás összefonódott. Az első vallásháború 1563-ban az *amboise-i ediktummal* zárult, amiben elismerték minden ember korlátlan lelkiismereti szabadságát.

A béke nem tartott sokáig az országban. A

Nimes-ben történt katolikus vérfürdő visszavágásaként, Szent Bertalan-éjjelén vérengzésbe torkollott egy párizsi menyegző. (1572) Ezen az éjszakán a hugenották közül mintegy 2000 embert öltek meg. A tömeges gyilkosság nem hozta meg a várt eredményt, és a háború kiújult, ami az egész országra kiterjedt (Herber, 1995:58).

A déli tartományokban a hugenották katonai és politikai szervezeteket állítottak fel, mivel a Szent Bertalan-éji vérengzés és az azt követő harcok közömbösen érintették az uralkodót. IX. Károly halálát követően III. Henrik került hatalomra, aki 1576. májusában megkötötte a hugenották számára rendkívül előnyös *beaulieu-i békét*. Biztosították számukra a szabad vallásgyakorlást Párizson kívül mindenhol az országban, minden vallási okból hozott bírósági ítéletet hatályon kívül helyeztek, a Szent Bertalan éjszakájának áldozatait rehabilitálták és elismerték a lelki pásztorok által köttetett házasságokat is. Majd a hatalomváltást követően, ami IV. Henrik kezében összpontosult, kiadta a nantes-i türelmi rendeletet, amellyel véget vetett a 36 éves polgárháborúnak.

Vallásszabadságukat ténylegesen csak a nagy francia forradalom után nyerték el.

KÁLVIN ÉS KÁLVINIZMUS SVÁJCSBAN

A XVI. század elején alig 800 000 fő az egész svájci lakosság és ebből több mint negyede Zürichben és Bernben élt (Gäber, 2008:11). Három területcsoportból állt, tizenhárom kantonból és csatlakozott területekből. Egyetlen céljuk, hogy mindenki független maradjon, szövetségesként, melyhez szükséges volt, hogy a döntéshozás egyforma maradjon. A reformáció idején jelentős érdekütközésekhez és emiatt konfliktusokhoz vezetett, hiszen más és más volt a felfogás, hogy mi szolgálja az államszövetség javát. A kantonok szabadon dönthettek a vallási kérdésekben, kivéve az alávetett területek.

Kálvin megtérését követően 1535-be Bázeli-be ment (*Martinus Lucianus* néven, ami nevének anagrammája), innen figyelte csendesén az európai eseményeket, a reformáció fejlődését, alakulását, így ennek hatására fogalmazódott meg

benne az *Institutio* megírása, melyre elegendő ideje is volt.

Ezt követően az 1535-ös *coucy-i ediktum* (vallási száműzöttek visszatérhettek Franciaországba, ha és amennyiben hat hónapon belül nyilvánosan visszavonják tanaikat) rendelkezéseit kihasználva Kálvin haza utazott családi ügyeket elintézni, majd Strasbourg felé vette az irányt. A császár és a király közt frontvonal miatt kénytelen volt kerülőutat tennie, így az egyik városban egy éjszakára megszállt (A. McGrath, 1996:92). „Így érkezett Genfbe, ahol semmi különösebb terve nem volt, de nemsokára nyilvánvalóvá lett, hogy egyenesen a Lélek vezérelte őt e városba” (Kálvin, 2009:46). Egy évvel később, 1536-ben (ahol 1538-ig tartózkodott) Genfbe ment.

Genf Kálvin előtt egy hanyatló püspöki város volt, amelyet a XIII. századtól Savoyai hercegség irányított (Huszár, 2009:100). A több éven át tartó függetlenségi mozgalmat Zwingli zürichi reformációja törte meg 1519-ben. Alapelveit a városi tanács elfogadta, szavazás útján el is fogadták azt. Néhány szó Ulrich Zwingli (1484-1531) svájci első generációs reformátorról, aki a legkevesebb hatással volt Kálvinra. Maria-Einsiedeln-be nevezték ki papnak, amely egy jelentős búcsújáráhely volt.

Teljes mértékben felháborodott, hogy az egyház tana nincs egyértelműen a Szentírással, illetve a búcsújáráhelyen elterjedt babonák miatt imádják a szent képeket. Ez ellen felemelte a hangját, így erre felhívást kapott egy zürichi templomba, hogy mondjon beszédet és fejtse ki a véleményét, ahol 1519-ben meg is kezdte munkásságát. Mind vallásilag, mind politikailag sok értelmiségit megmozgatott szónoklataival. Évekkel később megjelent a nagybőjt elleni irata is. De legfőbb nézeteltéréseket okozó, a reformáció követői és a kantonok közti felfogás az úrvacsoráról való álláspont váltotta ki.

Később 1549-ben Kálvinnak és Bullingernek⁵ sikerült a zürichi és a berni úrvacsora fogalmat egyesítenie az ún. Zürichi Egyezményben (Gäber, 2008:144).

Újabb vitasorozatok robbantak ki, amellyel a genfi polgárokat és az egyházat szerkezetében alapjaiban megváltoztatta. Farellel együtt 1536

végén kidolgozta Kálvin a *Cikkelyeket* (W. Spijker, 2003:47), latinul a *Confessio Fidei*-t, amely a városi polgároknak készült, a helyi egyház kormányzásának a cikkelyei (Török, 1999:156), a hitvallási alapelveket is magába foglalta, emellett itt került megfogalmazásra, hogy a gyülekezetnek egyházfegyelemre van szüksége, és fontos lenne a gyülekezeti éneklés és a hitoktatás is. Az egyházi rend azt jelentette, hogy az egyes városrészekben megbízott emberekkel lehet ellenőrizni az ott élő polgárok életét és hitbéli életvitelét, illetve, ha valaki letérne a helyes útról, akkor tájékoztatni kell az érintett lelkészt, ha a szóbeli intés nem vezetett eredményre. Ha ennek ellenére sem mutatna a vétkes semmilyen megbánást, akkor ki kell zárni a gyülekezetből.

Már korábban is írt *Cikkelyeket* („21 cikkely”) Kálvin, ami azt tartalmazta, hogy a genfi lakosoknak esküt kell tenniük a református tanításra. Mindkét *Cikkelyt* elfogadta a városi tanács. Ennek ellenére is Genf lakosai közt megosztott volt a tanok elfogadása. A Kétszázak Tanácsa 1538 januárjában kimondta, hogy szabadon gyakorolható az úrvacsora, habár ebben az időben nem volt tisztázott, hogy ki jogosult vallási kérdésekben döntést hozni és azokat ki hajthatja végre. A magisztrátus semmiképpen nem szerette volna ezt a hatalmi jogkör gyakorlását csak az egyházra bízni (W. Spijker, 2003:47-49).

Még ezen évben a februári választások során az ellenzék nyert, így olyan polgármestereket választottak meg, akik nem hagyták a reformátusokat érvényesülni. Kálvin és Farel népszerűtlen intézkedéseit követően a közhangulat is ellenük fordult. 1538. április 21-én száműzték őket Genfből. Kálvin egy ideig még Bázelen élt, míg el nem fogadta Bucer meghívását.

Bucer meghívásának eleget téve, Strasbourgban telepedett le Kálvin, ahol mind szakmailag, mind társadalmilag elismert és sikeres volt. Ez idő alatt Genfben nem csitulak a kedélyek és folytatódott a harc a függetlenségért. Ám a pártok közt egyre növekedett az ellentét, 1539-ben pedig a pápa felszólította a genfi polgárokat és a tanácsot, hogy hagyományaikat megőrizvén, térjenek vissza a római katolikus hitre. Kálvin ekkor kifejtette a *Római levelekhez írt kommentár-*

jában, hogy „az egyház egysége az egyházfegyelemen, a tanításon, és a sákramentumok kiszolgáltatásán alapszik” (W. Spijker, 2003:63).

A genfiak számára pedig világossá vált, hogy Kálvinnak még mindig nagyon fontos a gyülekezetük, hiába telepedett le Strasbourgban és próbál közömbös maradni a genfi politikától. Ezután kérték fel Farel, hogy próbálja visszahívni Genfbe, aki a következő ékesszólással bírta rá: „Hát én a Mindenható Isten nevében mondom neked, aki tanulmányozási szándékkal hozakodol elő, hogy ha velünk együtt nem akarsz munkálkodni az Úrnak ezen dolgaiban, az isten átka nehezedik reád, mert a magad hasznát keresed, és nem a Krisztus ügyét veszed figyelembe” (Huszár, 2009:49).

Kezdetben nem volt hajlandó Kálvin visszatérni, majd 1541 februárjában Farelnek sikerült meggyőznie. Az eredeti terve az volt, hogy Bucerrel utazik el Genfbe, s miután rendet tettek vissza megy Strasbourgba, de a strasbourgi tanács nem engedte el Bucert (Huszár, 2009:63). Kálvin *második genfi tartózkodása alatt*, már tapasztalt szervező, jelentős, megfontolt tapasztalatokkal bíró képzett emberként jelentősen megváltoztatta a hatalmi viszonyokat, annak egyensúlyát. A Kistanács és a Nagytanács elé tárta, az egyházfegyelemről és az Egyháztanács kialakításáról szóló tervzetét, melyet az egyházalkotmányba foglalt, és amit még Bucer hatására dolgozott ki.

Kálvin (svájci) egyházalkotmánya

Kálvin az *Institutio*-ban az alábbi hasonlatot írta az egyházi fegyelemről: „Amint a Krisztus üdvözítő tudománya az egyház lelke, úgy benne a fegyelem az idegek szerepét tölti be. Így történik meg, hogy a test tagjai, mindegyik a maga helyén, egymással összefügg” (Antal, 1910:510-511).

Négy tisztséget alakított ki a gyülekezet vezetésére: a pásztor, a doktor, a presbiter és a diakónus.

- A presbiter feladatköre az ige hirdetése, a sákramentumok kiszolgáltatása, a gyülekezetbe új tagok toborzása, illetve a gyülekezet tagjainak életvitelének figyelése.
- Pásztor pedig az lehet, aki életvitelében

kifogástalan, és hitének meggyőződése mellett a gyülekezet híveiből álló tanács őt megszavazza, majd esküt kell tennie. Ha véleménykülönbségek miatt nem tudnának döntésre jutni, akkor a presbitereket is be kellett vonni. Amennyiben ez sem vezetne eredményre, akkor kell az állami hatóságot, a magisztrátust bevonni. A pásztorok az evangéliumot hirdetik, és a szentségeket kiszolgáltatják. A tanítás módja nem csak nyilvános prédikációkban fejeződik ki, hanem magán-intelmeke is kiterjed (Bolyki, 1993:151).

- A doktorok alá voltak vetve az egyházfegyelemnek, feladatuk a tiszta tanok tanítása; a pásztorok felett őrködnek, hogy megfelelő képzésük folyamatosan biztosítva legyen, mivel úgy gondolta Kálvin, hogy a megfelelő polgári kormányzat a megfelelő oktatástól függ.
- A szegények és betegek gondozásával, valamint az adományok begyűjtésével és elosztásával a diakónust bízta meg (Bolyki, 1993:150). Feladatukat részletesen a Rómaiakhoz írt levél kommentárjában fejtette ki Kálvin.

Kálvin számára hatalmas jelentőséggel bírt, hogy a lelkesek semmilyen világi hatalommal nem rendelkezhettek, mivel számára fontos, hogy az egyházi és a világi hatalom elváljon egymástól, de ettől függetlenül együttműködjenek egymással. Kivételes esetekben bevonják a világi hatalmat, ha és amennyiben erőszak kikenyszerítésére vagy büntetésre lenne szükség valamely gyülekezeti taggal szemben - ekkor a világi tanácsra bízzák az ügyet.

Genfben ez mégis örökös vita szüleménye volt, mivel a magisztrátus úgy vélte, hogy az Egyháztanács nem önálló egyházon belüli szerv, hanem a világi hatalom részét képezi, és ez csorbíthatja az ő tekintélyét. Kálvin maga sem értette hozzáállásukat, hiszen nem, hogy nem értették meg őt, de rútol is bántak vele. A viták során mégis higgadt tudott maradni, s diplomatikusan annyit jelentett ki: „*Most hát van egyháztanácsunk (presbyterorum iudicium) és egyfajta egyházfegyelem (disciplina), ahogy azt a mai gyenge-*

ségünk szerint el tudjuk hordozni”. Metaforikusan Mózesre vagy Dávidra hivatkozott még érvelésében: „*Istenfélő királyokhoz hasonlóan, az elismert rendet óvták tekintélyükkel, kötelességük szerint. Az egyháznak azonban meghagyták az önrendelkezést, ahogy a papoknak is azokat a feladatokat, amiket az Úr rájuk bízott*” (Antal, 1910:754). Továbbá szerinte az egyházalkotmánya körül folyó viták leginkább az egyház és a világi hatalom viszonyának megítélésének elfogadásán múlott. Végül sok vitát követően 1541-ben a Tanács és a Népgyűlés is elfogadta, majd 1555-ben a kálvini értelmezés szerinti egyházi kormányzatot a magisztrátus is érvényes határozatában elismerte és kihirdette.

Ezt követően felkérték Kálvint az újonnan elfogadott egyházi rendtartása után – a Tanács egy megbízottjával – a Polgári Törvénykönyv módosítására, amihez nagy segítséget nyújtott jogi végzettsége.

Az új törvényben megfogalmazták az egyes hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát, szabályozták a lakosság és a kormányzati testület demokratikus viszonyrendszerét. A polgári peres eljárások menetét egyszerűsítették. A genfi szokásjogot és a római jogot próbálta harmonizálni az új polgári joggal. Úgy gondolta, hogy amint az egyházi rendjében megfogalmazott célokat át tudja formálni a világi hatalomba, amelyben a magisztrátusnak meghatározott, körülhatárolható hatásköre van, így az megfelelően el tud különülni az egyházi kormányzattól. Az Általános Tanács 1543. január 28-án fogadta el, hálájuk jelképekül egy hordó bort adtak Kálvinnak. Így jött létre Genfben az első demokratikus gyökerű Polgári Törvénykönyv, amelyben lefektették, hogy az állam és az egyházi hatalom két külön, de egymással egyetértve működő hatalom. Az egyháznak pedig saját egyházi rendtartással, kormányzattal bíró szervezete van, amely meghatározott feladatkörökkel és hatáskörökkel van ellátva.

Ezzel egy időben kidolgozta a katekizmusát, liturgiáját és a zsoltáros könyveket is. Így valósult meg az az elképzelés, amit 1537-ben Farellel megalkottak. Mivel a tan tisztasága, a *doctrina* (tanítás) és a *disciplina* (fegyelem) együttese. Ezekkel együtt lehet gyakorolni az egyhá-

zi fegyelmet. Majd 1545-49 közt magánéleti problémái keletkeztek, felesége súlyos betegség következtében meghalt és így rá maradt a két nevelt félárva gondozása. Ilyen nehéz időben természetesen egy barátja sem segített neki. Ennek következtében 1555-ig a városi döntéshozatalból ki is szorult.

Kálvin hatása később Svájcban

1803-ban Napóleon állította vissza a kantoni szuverenitást és az államszövetséget. Létrehozták saját alkotmányukat a Mediáció alkotmányt (Mediationsakte).

Az 1815-ös szövetségi szerződés, egyfajta kálvini szövetségi forma megvalósulását tette lehetővé.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Az alkotmányeszmé megvalósulását két tényező segítette elő. Az egyik, a törvények fontosságáról alkotott véleménye, azon belül is a hatalmat korlátozó funkciójának kialakítása. Azt az állam egyik legfontosabb feladatává teszi. A másik tényező, az egyházalkotmány megalkotása, más néven egyházi rendtartás vagy egyházi fegyelem, amelyben Kálvin „demokratizálta” az egyházi tisztségeket, illetve hivatalokat és megerősítette a világiak szerepét az egyházban (Rieger, 2009:9). A világi hatalomnak semmilyen beleszólása nem lehetett az egyház hitvallásának kialakításban és az egyház közösségi rendjére. A világi kormányzatnak teljesítenie kellett a kötelességét: „Istennek külső tiszteletét ápolja és védelmezzé, a kegyességnek igazi tudományát és az egyháznak állapotát oltalmazza, életünket az emberi társasághoz szabja, erkölcsünket a polgári jó rendhez idomítsa, minket egymás között megbékéltesen, a közös békét és a nyugalmat őrizze” (Antal, 1910:748).

„Nem tagadom, az arisztokrácia, vagy az általa és a polgári közrend által kormányzott állam a többi valamennyit felülmúlja. Az embereknek bűne és hibája idézi elő azt, hogy biztosabb és tűrhetőbb, ha kormányzatot többen tartják kezükben, hogy egy a másiknak kölcsönös támogatója legyen, hogy egymást tanítsák és intsék, s ha valamelyik a kellelénél tovább megy, többen legyenek bírák és mesterek a szenvedélynek a megfékezésére” –

vélekedett Kálvin (Antal, 1910:754).

Az alkotmánygondolat kezdete az államszerződéses felfogásból kiindulva, egyidejűleg a királyi abszolutizmus kialakulásával alakult ki a joggyakorlatban, hogy a királyi hatalmat korlátozni szükségeltetik (Békési, 1991:303.), az önkény megakadályozásának érdekében. Kálvin hajlott a demokrácia felé, de eme gondolat sor „gyöngyszemeit nem fűzte tovább”, amelyet az utána következő nemzedékeknek kellett megtenniük. Bár a kálvinizmus a XVI. századi formájában nem éppen nevezhető demokratikusnak a szó mai értelmében, de a protestantizmus által megfogalmazott elvek és gyakorlatok alapján mégis felfogható egyfajta demokráciaként (Birkás, 2011:148). Úgy gondolom, hogy a protestantizmus és Kálvin is hozzájárult az alkotmányeszmé megszületéséhez. Párhuzam figyelhető meg a kálvinista dogma és az alkotmányeszmé közt (Szabó, 2021/2).

„Ahogy az égben a szentek rangsorát, úgy tüntette el Kálvin egyházán belül a hierarchiát. A kálvini hittételekben az egyház ezáltal elválik a világi hatalomtól, és belső demokratizmusra tesz szert. Az egyházon belüli egyenlőség eszméje és gyakorlata pedig az egyetemes egyenlőség és szabadság első lépése.” – vélekedett Pap Gábor.

E gondolatokból született meg a nyugat-európai alkotmányos szabadság, demokrácia és a népek- nemzetek politikai nagykorúsága. Kálvin ellene volt a fejedelmi abszolutizmusnak. Az ún. vegyes demokráciának volt a híve, mivel az arisztokratikus jelleget is magába foglalta, de elvetette a „*princeps legibus solutus*”, azaz nincs a törvények alól felmentett fejedelem (Birkás, 2011:95).

Ernst Troeltsch úgy vélte, hogy Genfben az egyházközségnek az állami köztársasággal való összefonódottsága hatott a néprajzi gondolatokra. Walther Köhler úgy fogalmazott, hogy a kálvinizmus a köztársaság előhírnöke volt (Forrás: J. Staedtke, 2009). Takács Imre alkotmányjogász szerint, e szavazással elfogadott „kálvini alkotmány” szolgált például a felvilágosodás filozófusának, Rousseau-nak, hogy népszavazás által lehessen az alkotmányt elfogadtatni.

Ez a rendtartás tartalmilag túlmént a mai

értelemben vett egyházi kereteken, ugyanis az egyházi ügyintézés összhangban kell működtetni az állami törvényhozással és a közigazgatással egyaránt. A szabad egyházközségek társulására felépülő demokratikus egyházalkotmány szinte önként idézte elő az állam létrejöttének és felépítésének koncepcióját. Ezzel magyarázható, hogy a kálvinizmus elterjedésével együtt mindenütt teret nyert az államszerződéses felfogása. Ez az elmélet nem csak az államhatalom gyakorlásának módját, hanem az állam intézményének létrejöttét is egyenlő jogú, így kölcsönös megállapodásra képes szerződő felek akaratára és megegyezésére vezette vissza.

JEGYZETEK

- 1 Emil Doumergue: Kálvin-kutató is volt és életrajzíró.
- 2 Abraham Kuypers: A történelmi kálvinizmus mozgalom ősatya, Hollandia miniszterelnöke, teológus.
- 3 I. Ferenc uralkodott Franciaországban 1515-1547-ig. A marignanói csatával alapozta meg a Pápai Állam és a Francia Királyság közti szövetséget, a nagy francia forradalomig.
- 4 Jelentése: eretnek, téves hitű
- 5 Henrich Bullinger: (1504-1575), a XVI. században az egyik legnagyobb befolyással bíró svájci református lelkésze volt. Az ú.n. „Második Helvét Hitvallást” (1566) is nevéhez fűződik: ez a legszebb emléke a francia és a német svájci reformáció szellemi egyesülésének Kálvin hatása alatt, s egyúttal a református protestantizmusnak máig az egyik legtöbbre becsült hitvallási irata külföldön s hazánkban is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alisten E. Mcgrath (1996): *Kálvin, A nyugati kultúra formálódása*. Osiris Kiadó, Budapest
- Antal Géza (1910): *Kálvin János – A keresztény vallás rendszere 1559. II. kötet*. Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa
- Barbara Schenck-Georg, Rieger (2009): *Kálvin János élete és teológiája röviden*. Magyar Református Egyházszövetség Kiadó, (ford. és szerk. dr. Békefy Lajos), Budapest
- Birkás Antal (2011): *Reformáció, államhatalom, politika*. Luther Kiadó, Budapest
- Békési Andor (1991): *Kálvin János – Tanítása a keresztény vallásra 1559*. Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya
- Bolyki János (1993): *Válogatás Kálvin János műveiből*. Kálvin Kiadó, Budapest
- Eberhard, Gresch (2008): *A hugenották története, hite és hatása*.

- Kálvin János Kiadó, Budapest
- Emil, Doumergue (1992): *Kálvin jelleme*. Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség Kiadóvállalata, Budapest
- Fazekas Sándor (2009): *Kálvin szociáletikája*. In: *Kálvin időszerűsége, Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradványokról és magyarországi hatásáról*. Kálvin Kiadó, Budapest
- Fazekas Sándor (2009): *Kálvin időszerűsége*. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon, Kálvin Kiadó, Budapest
- Herber Attila – Martos Ida – Moss László – Tisza László (1995): *Történelem 1500-tól 1789-ig*. Reáltanoda Alapítvány
- Huszár Pál (2009): *Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564*. Kálvin Kiadó, Budapest
- Jakab László Tibor (2009): *Szászfalvi László- Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége*. Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II., Esszégyűjtemény, Budapest
- Joachim, Staedtker (2009): *Kálvin János megismerés és formálódás*. Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény (In. Institutio 4. könyv, XX. fejezet, 8.)
- Kálvin János (2009), *élete, teológusi, reformátori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564*. Kálvin Kiadó, Budapest
- Pap Gábor (é.n.): *Vázlat az alkotmányeszmé szellemi fejlődéséről*. In.: <http://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm> (2023.04.01.)
- Révész Imre (1993): *Egyháztörténelem*. I. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig. Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, Budapest
- Sebestyén Jenő (2000): *A református etika*. Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő
- Szabó Zsolt (2021/2): *A demokrácia alapelveinek protestáns gyökereiről*. In.: Collegium Doctorum, Magyar Református Teológia
- Szatmáry Béla (2018/3): *A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság eszméletéhez*. In.: Acta Humana
- Szűcs Ferenc (2007/4): *Kálvin felfogása a hatalomról és az államról*. In.: Jogtörténeti Szemle
- Török József (1999): *Egyetemes egyháztörténelem II*. Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, Budapest
- Ulrich, Gábor (2008): *Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába*. Kálvin Kiadó, Budapest
- Willem Van't Spijker (2003): *Kálvin élete és teológiája*. Kálvin János Kiadója, Budapest